

พบหลักฐานใหม่ในปารีส จดหมายคิงมังกูถึงนโปเลียน “น่าสงสัย”

ไกรฤกษ์ นานา

27 มิถุนายน ค.ศ. 1861 พระยาศรีพิพัฒน์ (แพ บุนนาค) ราชทูตไทย ถวาย “จดหมายส่วนพระองค์” ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แด่นโปเลียนที่ 3 ท่ามกลางการเผยแพร่ข่าวสารอย่างอีกทีก็ใคร่ใคร่ครมกว่าการมาถึงของชนชาติใดในขณะนั้น ทว่าเหตุการณ์นี้เกิดขึ้นซ้ำไป 5 ปี จากโครงการเก่าที่รัชกาลที่ 4 ตั้งพระทัยไว้

5 ปีที่ผ่านมา นานพอที่จะทำให้อะไร ๆ เปลี่ยนแปลงไปจากความรู้สึกนึกคิดของบุคคล 2 คนที่เคยมีต่อกัน สถานการณ์ในพื้นที่ก็แปรปรวนไปอย่างรวดเร็ว จนเป้าหมายของการมาภายหลังนี้ เข้าข่ายน่าสงสัยและไม่น่าไว้วางใจ สิ่งเหล่านี้ปกปิดไว้ไม่อยู่ และถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวาง สื่อมวลชนตั้งข้อสังเกตถึงวัตถุประสงค์ของจดหมายจาก “เดอะคิง” ที่รัฐบาลฝรั่งเศสให้เกียรติส่งเรือไปรับถึงกรุงเทพฯ

หลังจากที่ “จดหมาย” ถึงพระหัตถ์สมเด็จพระจักรพรรดิได้ไม่กี่วัน ข้อความบางตอนในพระราชหัตถเลขาเล็ดลอดออกไป “ขึ้นหน้าหนึ่ง” อยู่ในหนังสือพิมพ์ฝ่ายรัฐบาล โดยที่ไม่มีใครรู้ที่มาพร้อมกับข่าวซุบซิบถึงสาเหตุการมาเยือนของทูตไทย ซึ่งไม่ปกติธรรมดา รวมทั้งปริศนาเบื้องหลังของขั้วอันมีความหาค่าความจำเป็น ที่ “เดอะคิง” พระราชทานมาด้วยอย่างไม่มีเหตุผล ภาพโดยรวมจึงเป็นประเด็นร้อนที่ถูกเถียงกันในสภากาแฟ ไม่น้อยไปกว่าเรื่องพวกฝ่ายค้านที่ตั้งแง่จะโจมตีรัฐบาลอยู่ตลอดเวลา⁽³⁾

จดหมายคิงมังกูทรงมีถึงสมเด็จพระจักรพรรดินโปเลียนที่ 3 ถูก “คัดลอก” ออกมาตีพิมพ์ให้คนได้เห็น พร้อมกับภาพวาดลายเส้นคณะราชทูตชุดใหญ่หมอบคลานอยู่ในท้องพระโรง และพระบรมสาทิสลักษณ์ วาดเลียนแบบภาพถ่ายแบบอัลบูมินระบายสีของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ที่ทรงส่งไปถวายนโปเลียนที่ 3 ในคราวเดียวกัน แต่ถูกจัดวางตำแหน่งเสียใหม่ให้ประทับคู่กัน ดูแปลกสะดุดตา

นอกจากนั้นยังมีภาพวาดของบรรณาการสารพัดขึ้นอย่างละเอียดลออ เปิดโปงข้อมูลทางการพยายามปกปิดไว้แต่ไม่สำเร็จ และดูเหมือนจะทำได้ดีกว่าแถลงการณ์ของโฆษกรัฐบาลเสียอีก

ทั้งหมดล้วนเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชุดใหม่ที่สดที่ค้นพบในกรุงปารีส อายุไม่ต่ำกว่า 143 ปี ซึ่งอาจจะมึผลลบล้างความเข้าใจดั้งเดิมของความสำเร็จ “ที่ไม่เคยเกิดขึ้นเลย” ก็เป็นไปได้

ความสังหรณ์ใจของชาวฝรั่งเศสนั้นมีมูล เพราะเมื่อ 5 ปี ก่อนนั้นตั้งแต่สัมพันธภาพครั้งใหม่เปิดฉากขึ้น มงติญีราชทูตฝรั่งเศส ผู้เป็นหัวเรียวหัวแรงวังเต็นให้มีการรับคณะทูตมาปารีส ต้องหยุดยั้งแผนการลงอย่างกะทันหัน เพราะความเฉยเมยและไม่ใส่ใจของรัฐบาลฝรั่งเศสเอง เขาทำนายว่า มันเป็นผลอันร้ายแรงทางด้านจิตใจ จึงรายงานเข้ามายังกระทรวงต่างประเทศว่า...

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

“ผลประโยชน์ของฝรั่งเศสในไทย ซึ่งมันคงดีแล้วมายามนี้เกือบจะวอดวายสิ้น พระเจ้าแผ่นดินทั้งสองของไทยและบรรดาเสนาบดีถูกทุกคน ก็พากันหาญกล้าว่าขณะนี้เราดูเหมือนเขาชาติฝรั่งเศสไม่ได้ใหญ่โตอะไร และเราหลอกลวงเขาตอนนี้คนชาติของเราก็รู้สึกถึงปฏิกิริยาที่เกิดขึ้น ในความนึกคิดของพระเจ้าแผ่นดินไทยทั้งสองพระองค์ และเหล่าเสนาบดี เนื่องจากความรู้สึกที่ไม่ดีนั้น ความประสงค์ร้ายต่อคนชาติเราจึงปรากฏอยู่ทั่วทุกแห่งหน” ⁽¹⁾

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศรู้สึกว่ามันในขั้นแรก และได้มอบเรื่องนี้ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงทหารเรือซึ่งก็ไม่ได้ดำเนินการต่ออย่างใด

ในระหว่างปี ค.ศ. 1857-1861 ที่ฝ่ายไทยรอคอยการตอบรับจากทางปารีสเรื่องส่งเรือมารับแนวรบด้านตะวันออกทวีปมีความรุนแรงขึ้นอย่างน่ากลัว มีข่าวว่าฝรั่งเศสบุกเวียดนามระลอกใหญ่ ซึ่งจะมีผลกระทบต่อเสถียรภาพของไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

สาเหตุเกิดจาก**พระเจ้ามินห์มาง**ในเวียดนามตั้งตัวเป็นศัตรูต่อพระพุทธศาสนานิกายโรมันคาทอลิก **พระเจ้าติอติ๊ก**ในรัชกาลต่อมาประกาศกร้าวต่อต้านชาวคริสต์ และขัดขวางความปรารถนาของฝรั่งเศสที่จะตั้งฐานทัพเรือขึ้นบนชายฝั่งทะเลของญวน ทำให้รัฐบาลฝรั่งเศสมีข้ออ้างที่จะเข้าแทรกแซงด้วยกำลังอาวุธ **เมืองไซ่ง่อนจึงถูกยึดเมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1859**

ฝ่ายพระเจ้าแผ่นดินเขมรซึ่งวิตกกังวลอยู่ตลอดเวลาต่อการกระทำอันร้ายกาจต่าง ๆ ของญวน ก็นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมืองไทยซึ่งยินดีที่จะไม่ต้องระวังการคุกคามจากศัตรูเก่าแก่คือ “ญวน” อีกต่อไปแล้ว จึงได้แสดงความหวังกับรัฐบาลของ นโปเลียนที่ 3 ในปีค.ศ. 1860 ที่จะได้เห็นฝรั่งเศสกระชับสัมพันธ์มิตรกับรัฐบาลไทย เมื่อฝรั่งเศสสามารถเข้ามาตั้งมั่นอยู่ในโคชินไชน่า (ไซ่ง่อน) ได้สำเร็จ

แต่สัมพันธ์ภาพดังกล่าวก็ต้องประสบความผันผวนหลายประการ การที่กองทหารฝรั่งเศสทำลายป้อมปราการต่าง ๆ ของไซ่ง่อน ทำให้ชาวโคชินไชน่าถือโอกาสลุกฮือขึ้นต่อต้านฝรั่งเศส ญวนจึงส่งคณะทูตมายังกรุงเทพฯ ฯ วันที่ เพื่อ “เสนอยก” ส่วนใหญ่ของนครไซ่ง่อนให้ไทย หากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอนุญาตให้กองทัพญวนเดินทัพผ่านเขมร เพื่อให้ทัพญวนมีโอกาสโอบตีด้านหลังของทัพฝรั่งเศสที่ไซ่ง่อน นอกจากนั้นญวนยังสัญญาว่าจะไม่รุกรานและทำลายประเทศราชทั้งหลาย (ลาวและเขมร) ของพระองค์อีกด้วย

แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ และกรมหลวงวงศาธิราชสนิท ซึ่ง “โปรดฝรั่งเศส” จะทรงคัดค้านเจ้าพระยากลาโหม เจ้าพระยาพระคลัง และพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวมิให้เข้ากับญวน แต่กลุ่มหลังผู้ไม่ฝักใฝ่ฝรั่งเศสก็พากันใช้อิทธิพลอย่างเต็มที่ที่จะสนับสนุนคำทาบถามของเดือนครั้งนี้

ดังนั้นกองทัพไทยจึงเข้ายึดครองทุก ๆ จุดทางใต้ของเขมร คำขาดที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ ทรงยื่นต่อราชการสำนักเว้ ก็คือ หากญวนกระทำการใด ๆ ก็ตามที่เป็นารรุกรานดินแดนเขมรแล้วไทยจะบุกโคชินไชน่าทันที ฝ่ายญวนก็พร้อมที่จะยกทุกสิ่งทุกอย่างที่มีที่ไม่เหลือวิสัยให้แก่ไทย เพื่อให้ไทยอย่างน้อยวางตัวเป็นกลางในการต่อสู้ระหว่างญวนกับฝรั่งเศส

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

รัฐบาลกรุงปารีสต้องคอยระแวงระวังใช้ไหวพริบอยู่ตลอดเวลาเพื่อ “ซ่อนกล” ญวน และ “แก้กล” ที่ทำอันกำกวมและการดำเนิน “นโยบายเหยียบเรือสองแคม” ของรัฐบาลไทย⁽¹⁾

ท่ามกลางเหตุการณ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับญวนและโคชินไชน่า สัมพันธภาพระหว่างไทยกับฝรั่งเศสจึงยังอยู่ในภาวะสับสน ราชสำนักไทยไม่ได้เข้ากับ “ฝ่ายญวน” หรือ “ฝ่ายฝรั่งเศส” อย่างชัดเจนแต่อันที่จริงแล้วถ้าต้องการชัดเจนทุกวิถีทางมิให้ญวนบุกเขมร

หากแม้ญวนจะกำลังหาช่องทางให้ได้โคชินไชน่ากลับคืนมา ไทยก็จับตาดูฝรั่งเศสซึ่งพุ่งเป้าหมายไปยังเขมรด้วยความไม่ไว้วางใจ

วันที่ 9 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1861 กงสุลฝรั่งเศสยื่นกรณอีกครึ่งหนึ่งถึงความจำเป็นที่จะต้องทำสนธิสัญญากับเขมรอีก เนื่องจากเขมรได้กลายเป็นประเทศที่มีความสำคัญ เพราะเป็นพรมแดนทางเหนือของไซ่ง่อน ซึ่งฝรั่งเศสได้ไว้ในครอบครองเป็นอาณานิคมแล้ว⁽¹⁾

ในช่วงเวลานั้นคณะทูตไทยใกล้จะเดินทางถึงกรุงปารีสพอดี หนังสือพิมพ์พากันประโคมข่าวเรื่องอินโดจีนไม่เว้นแต่ละวัน การมาของทูตไทยเป็นความคืบหน้าใหม่ ๆ ที่ชาวฝรั่งเศสรอคอยด้วยความอยากรู้อยากเห็น เพราะถ้าคณะทูตไม่ได้มาในฐานะพันธมิตรที่น่ายินดีแล้ว ก็คงจะเป็นการมาเพื่อประกาศสงครามกับฝรั่งเศสสถานเดียว

ข่าวลือเรื่อง “ความลับลมคมใน” ในจดหมายจากคิงมงกุฎ จึงไม่ใช่เรื่องที่ฝรั่งเศสกุขึ้นมาเล่น ๆ บางทีอาจจะมีความจริง” ปะปนอยู่บ้าง

สถานการณ์ในเขมรดูไม่สู้เพื่ออำนวยความสะดวกนโยบายขยายอาณานิคมของฝรั่งเศสนัก เพราะเขมรเป็นประเทศราชที่ไทยหวงแหนมาก นักองคค์ดวง กษัตริย์เขมรผู้ฝักใฝ่อยู่กับไทยมีพระราชประสงค์ที่จะติดต่อกับพวกฝรั่งเศสผ่านทางกรุงเทพฯ และจะอนุญาตให้ทูตฝรั่งเศสมาเยี่ยมเมืองหลวงของเขมรก็ต่อเมื่อลงนามในสนธิสัญญากับไทยแล้ว แต่นักองคค์ดวงก็สิ้นพระชนม์เสียก่อนใน ค.ศ. 1860

ผู้ที่สืบราชสมบัติต่อมาคือองค์พระนโรดม ก็แสดงอาการสงวนท่าที ทำเป็นไม่สนใจชาวยุโรปส่วนที่ราชสำนักไทย พรรคชาตินิยมว่าคัดค้านแผนการทำสนธิสัญญาระหว่างเขมรกับฝรั่งเศสอย่างรุนแรง นอกจากนั้นสหรัฐอเมริกาและอังกฤษก็ใช้อิทธิพลต่าง ๆ เพื่อหาทางที่จะกระพือความรู้สึกของไทยไม่ให้ไว้วางใจการที่ฝรั่งเศสจะเข้ามามีที่มั่นอยู่ในโคชินไชน่า

เมื่อเป็นดังนี้พระเจ้าแผ่นดินไทยจึงทรงแสดงท่าทีคลุมเครือยิ่งขึ้นต่อฝรั่งเศส โดยร้องขอให้อังกฤษเข้ามาแทรกแซง เพื่อเรียกร่องเมืองต่าง ๆ ในโคชินไชน่าซึ่งเคยเป็นประเทศราชเก่าแก่ของเขมรคืนให้แก่ไทย⁽¹⁾

ตั้งแต่นั้นมาเขมรได้กลายเป็นสาเหตุแห่งความไม่ลงรอยกัน ระหว่างฝรั่งเศสกับไทยอย่างรวดเร็ว ด้วยเหตุที่ประเทศนี้เป็นจุดยุทธศาสตร์ของคู่กรณี ทั้งด้านดินแดนและการเมือง

ในระหว่างที่การเจรจาระหว่างปารีสกับทางกรุงเทพฯ ดำเนินอยู่อย่างเผ็ดร้อน ราชทูตไทยถูกมองว่าเป็นผู้นำข้อความสำคัญจากคิงมงกุฎมาในจดหมายถึงนักเรียนที่ 3 โดยตรง รายละเอียดในจดหมายนี้ถูกเปิดเผยออกมาจนหมดเปลือก ยิ่งพิจารณาดูก็ยิ่งเห็นชั้นเชิงของไทยชัดเจนยิ่งขึ้น เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

พระราชสาส์นความยาว 3 หน้า กระดาษถูกนำออกอ่านเป็นภาษาไทยก่อน โดยพระยาศรีพิพัฒน์ ราชทูตและได้รับการแปลเป็นภาษาฝรั่งเศสในทันที โดยบาทหลวงโกลนาร์ดี ต่อหน้าพระพักตร์นโปเลียนที่ 3 และเหล่าเสนาบดีชั้นผู้ใหญ่หลายสิบคนในที่ชุมนุมนั้น⁽³⁾

ข้อความโดยมากในจดหมายนั้นกล่าวสรรเสริญนโปเลียนในชั้นแรก แต่ลงท้ายด้วยจำนวนที่ยากต่อการเข้าใจสำหรับชาวฝรั่งเศส พระพจนารถที่เป็นคำถามชื่อ ๆ แทรกอุบายเพื่อให้ฝรั่งเศสเปิดเผยตัวเองออกมา

“ขอพระเมตตากรุณาของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้โปรดแก่ทูตานุทูตพวกนี้ ให้ได้เฝ้าถวายพระราชสาส์นและเครื่องมงคลราชบรรณาการของกรุงสยาม และพึงรับสั่งของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส” มีพระราชดำรัสตอบไปว่า “จึงขอหารือไปตามแต่สมเด็จเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะโปรด” ราชสาส์นลงท้ายด้วย “และขอให้ได้รับอนุเคราะห์และสั่งสอนโดยสมควร เพื่อจะได้ประพฤติให้ถูกต้อง”⁽⁵⁾

หนังสือพิมพ์ลิลลัสตราซียงของฝรั่งเศส “ตีความ” ว่าเป็นกุศโลบายอันไม่ชอบมาพากลของกษัตริย์นักการทูตผู้เชี่ยวชาญ แต่รัฐบาลฝรั่งเศสซึ่งว่ามีเล่ห์เหลี่ยมของนโยบายการเมืองเรื่องญวนและเขมรแอบแฝงอยู่ กล่าวคือ ในขณะที่สยามปกป้องตนเองอย่างระมัดระวังตัวแล้ว ยังพยายามทำให้ได้มาซึ่งน้ำใจมิตรแต่ไปเลียนที่ 3 เพื่อจะเป็นเกราะคุ้มกันภัย ทั้งจากฝรั่งเศสและอังกฤษภายหลังวิกฤตการณ์ต่าง ๆ สิ้นสุดลง รัฐบาลในสมเด็จพระจักรพรรดิจึงมีมติเป็นการลับว่าหลังจากทำทีของสยามต่อไปในทิศทางที่ไม่แน่นอนต่อสถานะของฝรั่งเศสในโคชินไชน่าฝรั่งเศสก็ควรแสดงบทบาทผู้คุ้มครองอินโดจีนเสียเลยและควรจะทำให้เกิดขึ้นเร็วที่สุด

ตลอดเวลาที่คณะราชทูตไทยพำนักอยู่ในฝรั่งเศส มงติญูได้รับมอบหมายให้สอดส่องดูแลความเคลื่อนไหวของทุกคนอย่างไม่คลาดสายตา เพื่อสังเกตพฤติกรรมต่าง ๆ และยังกริ่งเกรงไปว่าราชทูตจะแอบรายงานผลการเจรจาให้ตัวแทนของฝ่ายอังกฤษในกรุงปารีสรับรู้ ซึ่งในความเป็นจริงแล้วเป็นการตีตนไปก่อนไข้โดยใช่เหตุ

ความพยายามเพื่อรื้อฟื้นความเข้าใจอันดีระหว่างไทยกับฝรั่งเศส “มิได้ก้าวหน้า” ไปแต่อย่างใด การส่งเครื่องมงคลราชบรรณาการ ซึ่งเป็นเครื่องประดับเกียรติยศของพระมหากษัตริย์ชั้นสูงไปถวาย และจดหมายที่มีใจความไม่กระจ่างชัดของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ “ไม่ได้เป็นที่ยืนยัน” ความร่วมมือหรือสนับสนุนปฏิบัติการฝรั่งเศสแม้แต่น้อย ซ้ำยังก่อให้เกิดข้อข้องใจกับฝ่ายฝรั่งเศสเพิ่มขึ้นอีก จดหมายจากคิงมงกุฎทั้งความน่าสงสัยไว้กลับไปในปารีส ก็ไม่สามารถทำให้เชื่อได้สนิทใจ

8 พฤศจิกายน ค.ศ. 1861 ขณะที่คณะทูตไทยอยู่บนเรือรบฝรั่งเศสระหว่างเดินทางกลับสยาม ก็มีข่าวที่ไม่สร้างสรรค์ตามมาออกมาว่ารัฐบาลของนโปเลียนที่ 3 มีโทรเลข 2 ฉบับถึงราชสำนักไทย “เรียกร้องสิทธิของฝรั่งเศส” เหนือเขมร โดยอ้างชัยชนะของตนเหนือโคชินไชน่าและเรียกร้องขอทำสนธิสัญญาโดยตรงกับเขมร ฝ่ายไทย “ปฏิเสธ” ในทันที และเสนอให้มีการเจรจากันใหม่ในกรุงเทพฯ⁽¹⁾

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

หลังจากที่คณะทูตไทยเดินทางกลับถึงกรุงเทพฯ แล้ว ฝรั่งเศสได้ปรับแผนใหม่กับสยามอีก โดยเริ่มส่งกงสุลฝรั่งเศสเข้ามาเป็นตัวแทน เพื่อเจรจาต่อรองกับรัฐบาลไทย และรักษาผลประโยชน์ของฝรั่งเศสในกรุงสยาม แต่กงสุลโดยมากมักใช้อำนาจหน้าที่จนเกินเหตุ สร้างความกินแหนงแคลงใจกับเหล่าเสนาบดีของไทยไม่รู้จักบรู๊ลิน โดยเฉพาทูตที่ชื่อโอบาเรต์ ได้ก่อเรื่องขึ้นจนลุกลามใหญ่โตเป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ตัดสินพระทัยส่งราชทูตพิเศษอีกชุดหนึ่งไปถวายฎีการ้องเรียนตอนโปเลียนที่ 3 ถึงกรุงปารีสในปี ค.ศ. 1867

โดยปกติแล้วคณะรัฐบาลฝรั่งเศสจะเป็นตัวกำหนดนโยบายต่าง ๆ ของประเทศ เช่น การขยายอาณานิคมและการต่างประเทศ แต่เป็นที่เชื่อได้ว่าจักรพรรดินโปเลียนที่ 3 เป็นผู้อยู่เบื้องหลังคำวินิจฉัยในนโยบายทั้งปวงแต่เพียงผู้เดียว

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงความซับซ้อนของปัญหาทั้งหมด ในบางครั้งถึงกับทรงปรึกษาประมุขของฝรั่งเศสอย่างรุนแรงต่อเสนาบดีของพระองค์สะท้อนให้เห็นความตื่นลึกลับบางของพันธกรณีต่าง ๆ ที่สร้างความปวดร้าวพระราชหฤทัยอย่างแสนสาหัส...

“อย่างไรก็ดีอังกฤษและฝรั่งเศสก็ไม่ได้ทำสิ่งใดให้กระทบกระเทือนต่อกัน และได้ปฏิบัติตัวต่อกันอย่างฉันทมิตรและเพื่อนมนุษย์ ไม่เหมือนกับที่พวกเขาได้ทำพวกเราเหมือนคนป่าเถื่อน คงไม่ใช่เป็นมนุษย์เหมือนพวกมันนั่นแล ทั้งยังคงคิดแต่ว่าเป็นสัตว์สำหรับพวกมันจะแทะแล่เนื้อทิ้งลอกใช้แรงดึงโคกระบือ ทั้งเรายังไม่รู้ว่าพวกมันจะมีเล่ห์กระเท่ห์เพทุบายที่จะแบ่งแยกพระราชอาณาเขตสยามของเรากันอย่างไร”⁽⁶⁾

ทรงมีพระราชดำรัสต่อไปอีกว่า...

“ถ้าจะว่ากันไปแล้ว พวกฝรั่งเศสช่างเห่อเหิมลำพองในชาติของตนเองเสียจริงเพราะเขาคิดว่าเอมเพอเปอเรอร์ (นโปเลียนที่ 3) ของเขานี้ คงจะสืบเชื้อสายมาจากพวกเสือหรืองูเห่าที่เต็มไปด้วยอสรพิษร้ายก็มิรู้ ดูช่างตระกรุมตระกรามแผ่อำนาจในโอหังของตน”⁽⁶⁾

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระปรารภว่าฝรั่งเศส “ไม่เข้าใจ” มิตรภาพอย่างจริงจังของไทยและไม่เข้าใจถึงความตั้งใจของไทย ที่จะเคารพและปฏิบัติตามสนธิสัญญาฉบับ ค.ศ. 1856 ซึ่งราชทูตมณฑลญีวฝรั่งเศสทำสำเร็จเป็นครั้งแรกสมัยรัตนโกสินทร์ ครั้งหนึ่งทรงตั้งพระทัยว่าจะทรงสถาปนาให้ฝรั่งเศสและอังกฤษอยู่ใน “ฐานะเดียวกัน” ในทุก ๆ เรื่องทั้งทางเศรษฐกิจและการเมือง แต่แล้วฝรั่งเศสกับพะว้าพะวังอยู่แต่เรื่องเขมร ไม่รู้จักถอยโอกาสจากสถานะอันพริกพร้อมที่มีอยู่ หันไปสนองผลประโยชน์ตนทางด้านดินแดนถ้อยเดียว ปลอ่ยให้เกิดความริ้วฉานขึ้นทางไมตรีกับไทยโดยมองข้ามความเป็นเจ้าอธิราชเหนือเขมรของไทย เพราะเห็นว่าไม่ใช่เรื่องใหญ่โตในทรรศนะฝรั่ง

เมื่อไทยถูกบีบคั้นหนักเข้าจึงจำเป็นต้องใช้วิธีอ่อนอ่อนผ่อนตามเพื่อความอยู่รอด ดังพระราชหัตถเลขาของรัชกาลที่ 4 ถึงพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ ผู้ซึ่งกำลังจะเดินทางไปเข้าเฝ้านโปเลียนที่ 3 (ค.ศ. 1867) ความว่า...

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

“ในเมื่อสยามถูกรังควานโดยฝรั่งเศสด้านหนึ่ง โดยอาณานิคมอังกฤษด้านหนึ่ง เราต้องตัดสินใจว่าเราจะทำอย่างไร จะว่ายทวนน้ำขึ้นไปเพื่อทำตัวเป็นมิตรกับพระเจ้าหรือจะว่ายออกทะเลไปเกาะปลาวาฬไว้ ถ้าหากเราพบบ่อทองในประเทศเรา พอที่จะใช้ซื้อเรือรบจำนวนร้อย ๆ ลำก็ตาม เราก็คงไม่สามารถจะสู้กับพวกนี้ได้ เพราะเราจะต้องซื้อเรือรบและอาวุธจากประเทศเหล่านี้ (อังกฤษและฝรั่งเศส) พวกนี้จะหยุดขายให้เราเมื่อไหร่ก็ได้ อาวุธชนิดเดียวซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างแท้จริงต่อเราในอนาคตก็คือวาจาและหัวใจของเรา อันกอบปรด้วยสติและปัญญา”⁽²⁾

ก่อนจะจบเรื่องนี้ขอเล่าถึงของขวัญประหลาดชิ้นหนึ่งของนโปเลียนที่ 3 พระราชทานมายังพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้ส่งมาพร้อมกับคณะราชทูตไทยในปี ค.ศ. 1861 ด้วย ซึ่งเชื่อว่าคนในสมัยเราไม่เคยล่วงรู้มาก่อน นับเป็นหลักฐานใหม่ที่พบในคราวนี้เช่นกัน เรื่องของของขวัญพิเศษชิ้นนี้ปรากฏว่าเป็นข้าวอยู่ในหนังสือพิมพ์กรุงปารีสฉบับหนึ่ง ก่อนการอำลาจากประเทศฝรั่งเศสของคณะทูตมีใจความโดยสรุปคือ...

“วัฏกระตึงหนุ่มพ้อพันธุ์” (ชนิดไม่มีเขา) ของพระราชทานแด่พระเจ้ากรุงสยาม เป็นวัฏกระตึงพ้อพันธุ์ชั้นยอดของฝรั่งเศส ซึ่งได้รับรางวัลชนะเลิศจากการประกวดในงานเกษตรและปศุสัตว์แห่งชาติในปีนี้ (ค.ศ. 1861) เวลานี้คณะชาวสยามตั้งชื่อให้มันใหม่เสียเพราะฝรั่งว่า “ศาลาไทย” เรากาวนาว่ามันจะเดินทางด้วยความปลอดภัยและไม่เหน็ดเหนื่อยมากนัก และจะได้รับการแพร่พันธุ์ออกไปอีกมาก ๆ ในสยามประเทศ⁽⁴⁾

เอกสารอ้างอิง

- (1) เพ็ญศรี ตุก, ศ.ดร. ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทย (สยาม) กับฝรั่งเศส ราชบัณฑิตยสถาน, กรุงเทพฯ, 2539
- (2) _____. การต่างประเทศกับเอกราชและอธิปไตยของไทย ราชบัณฑิตยสถาน, กรุงเทพฯ, 2542
- (3) หนังสือพิมพ์ L'Illustration ฉบับวันที่ 6, 13 และ 20 กรกฎาคม ค.ศ. 1861, ปารีส
- (4) _____. ฉบับวันที่ 26 ตุลาคม ค.ศ. 1861, ปารีส
- (5) พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, มหามงกุฎราชวิทยาลัย, กรุงเทพฯ, 2521
- (6) พระราชหัตถเลขาพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรมีไปถึงราชทูต ณ กรุงปารีส 4 มีนาคม พ.ศ. 2410 พิมพ์ในงานอนุสรณ์หม่อมสาย ศรีธวัช ณ อยุธยา, พระนคร, 2512